

BUDAI LÁSZLÓ: CSALÁDOM ÉS TEHETSÉGEM.

AVAGY A MENTORÁLTAK SZEMBESÍTÉSE CSALÁDI ÖRÖKSÉGÜK JELENTŐSÉGÉVEL

Bevezetés

A saját családfakutatásom és családtörténetem összeállítása során „bukkantam rá” Szondi Lipót pszichológiai elméletére, amely a családtól genetikusan örökölt egyéni sorssal foglalkozik. Rendkívül lebilincselő elmélete saját személyes élményéből táplálkozott, amelyből aztán intuíciói alapján megalkotta önálló pszichoanalitikai módszerét.

Szondi sorspszichológiájából egyértelműen következik, hogy az öröklött tehetség önmagában még kevés ahhoz, hogy az egyén életében érvényre is jusson. Kifejezetten igaz ez akkor, ha az ősök sem bontakoztatták ki a bennük rejlő lehetőségeket. Emiatt tartom rendkívül hasznosnak, ha tehetséges mentoráltjainkat szembesítjük Szondi Lipót elméletével, hogy rádöbbenjenek örökölt korlátaikra és a szabad választásaik jelentőségére. Ezért jelen dolgozat nem törekszik többre, mint hogy összefoglalja Szondi sorspszichológiájának legfontosabb tételeit, amelyeket ahhoz szükséges megismerni, hogy minden mentorált megfogalmazhassa a saját életére vonatkozatható következtetéseket.

Szondi sorspszichológiája

Szondi módszere mind a freudi, mind a jungi analitikus gyakorlattól független, hiszen Szondi egy akkor még gyerekcipőben járó tudományt, a genetikát vezette be a pszichoanalízisbe. Ahogyan Gyöngyösiné Kiss Enikő is megállapítja, Szondi sorsanalízise a *családi tudattalan* genetikáját kívánja megragadni, ezáltal hidat képezve a Freud által leírt személyes tudattalan és a Jung által leírt kollektív tudattalan között.¹ Szondi megfogalmazása szerint a mélylélektan e három irányzata a szimptóma (Freud), a szimbólum (Jung), és a választás (Szondi) nyelvének megszólaltatásával a tudattalan három különböző működésmódját tárja fel. Ezek a működésmódok nem kizárólagosságot képviselnek, hanem más-más aspektust, amelyek együtt átfogóan jellemzik az emberi pszichét.²

A sorsot Szondi szerint az öröklődés határozza meg: családi vérvonalakon át öröklődnek a jellegzetes ösztönkésztetések. Meghatározása szerint: „...a sors a bennünk meglévő ősöktől, vérkonoktól származó választási kényszer a szerelemben, a barátságban, a foglalkozásban, a

1 Gyöngyösiné Kiss Enikő (2006): Személyiség és családi tudattalan Szondi sorspszichológiájában. In: Vázlatok a személyiségről – a személyiséglélektan alapvető irányzatainak tükrében. Új Mandátum Könyvkiadó. [Online változat] <http://old.btk.pte.hu/tanszerek/pszichol/letolt/szemelyisegescsaladitudattalan.doc> Letöltés ideje: 2014. január 29.

2 Részletesebben lásd: Szondi Lipót (1996 a): A tudattalan nyelvei: Szimptóma, szimbólum és választás. In: Thalassa, 7. évf. 2. sz. p. 61-82. [Online változat] <http://www.c3.hu/scripta/thalassa/96/2/tudat.htm> Letöltés ideje: 2014. január 29.

betegségben és a halálban.”³ Van mód sorsunk befolyásolására, ha valaki megismeri önmagát, szembenéz azzal, amit ősei és szülei ráhagytak, és megpróbál választani alternatív ösztönkielégítési lehetőségek között. Sőt, ennél markánsabban is fogalmazott egy helyütt Szondi: „*a kényszors az én szabad választása nélkül tulajdonképpen nem sors, hanem csak én nélküli élet, és éppen ezért egy sors nélküli vegetáció. Csak az, aki maga választ, rendelkezik saját személyes sorssal.*”⁴

Elmélete alapján a következő tételmondatokat fontosnak tartom előrevetni:

1. a családtörténet az egyén életének megelőző, láthatatlan része,
 2. a családtól kapott genetikai múlt az egyének számára a jelenük és a jövőjük meghatározó, sorsformáló tényezője,
 3. akkor is, ha az egyén a tudatában van ennek, akkor is, ha nincs,
 4. a tehetségünk is őseinktől örökölt adottságunk, amivel azonban magunk sáfárkodunk,
- +1. a közgyűjtemények (levéltárak, könyvtárak) dokumentumai (és szakemberei) segíthetnek családi örökségünk feltárásában.

Szondi genotropikus kategóriái

A genotropizmus⁵ lényege, hogy a családi tudattalan a „*látens familiáris öröklött anyagok*”⁶ tudattalan működéséből fakad. Ezen meghatározottságaink nem végzetszerűek, csupán annyit jelentenek, hogy választásaink tárgyát a múlt, irányát a jövő hordozza. Az ősöktől örökölt sorsköttiséget, melyet az utód állásfoglaló énje, választása befolyásolni tud *irányítható fatalizmusnak* nevezi.⁷ Szondi meghatározása szerint: „...*az egyén sorsát tudattalan ösztönös választásai határozzák meg a szerelemben, barátságban, foglalkozásban, betegségben és a halálban. ...ezek a választások meghatározott, rejtett, öröklött biológiai elemeken nyugszanak – az úgynevezett látens recesszív géneken –, melyek az ősöktől származnak. ...választásainkat az eddig számunkra ismeretlen biopszichikai törvény irányítja, s ez a genotropizmus törvénye.*”

Szondi Lipót a definícióban felsorolt választási kényszerekre a következő öt kategóriát hozta létre, amelyek a tudattalan választásnyelvet vizsgálják:

1. a libidotropizmus,
2. az idealtropizmus,
3. az operotropizmus,
4. a morbotropizmus és

3 Szondi Lipót (1996 b): *Ember és Sors*. Kossuth K. Budapest. p. 10.

4 *Im.* p. 15.

5 Szondi szakkifejezése a gén és a görög tropos (irány) szavakból áll össze, és kb. genetikai irányultság elméletének fordíthatjuk le hétköznapi nyelvre.

6 Szondi Lipót (1996 a) így írja körül a recesszív géneket.

7 Szondi Lipót (1996 c): *Sorsanalízis és önvallomás*. In: *Thalassa*, 7. évf. 2. sz. p. 5-38. [Online változat] <http://www.c3.hu/scripta/thalassa/96/2/sors.htm> Letöltés ideje: 2014. január 29.

5. a thanatropizmus.

A libidotropizmus

A családi tudattalan első lényeges genotrópiai hatása a szerelmi választásban jelenik meg libidotropizmusként. A libidotropizmus tudattalanul magában foglalja az egyén összes én-te kapcsolatát. Ez minden emberi párkapcsolat alakító elve, és ebből következően a család összetartó elve is. Erre a következő példát hozza Szondi a gyakorlati tapasztalataiból: egy férfi beleszeretett egy látszólag „egészséges” nőbe, aki több évvel a házasságkötés után a mérgezési kényszer-gondolatoknak ugyanazon tüneteit produkálta, mint amiktől a férfi anyja már évtizedek óta szenvedett. Ebben az esetben vetette fel Szondi először a kérdést: miért szeretett bele a férfi éppen ebbe a nőbe – és senki másba –, akit később ugyanazok a szimptomák üldöztek, mint saját anyját? Feltételezése az volt, amit később kísérletekkel igazolni is tudott, hogy a férfi tudattalanjában az anyai beteg hajlam dinamikusan, aktívan hatott, s hogy ez a látens familiáris hajlam a férfi tudattalanjában sorsszerűen befolyásolta a partnerválasztást.⁸

Az idealtropizmus

Az idealtropizmus azt jelenti, hogy a családi öröklött hajlam – vagyis a családi tudattalan nem tudatos genotropikus hatása – az ideálok választásában is megnyilvánul. Így keletkeznek az emberek közötti szellemi kötődések és kapcsolatok, akiknél az egymásra találás és összetartás oka mélyen, a tudattalan öröklött anyagok azonosságában vagy rokonságában gyökerezik. Az ilyen idealtropikus kapcsolatok legkisebb egysége a barátság. De minden olyan, emberek közötti kötődés, amely egy közös kulturális vagy szellemi ideát szolgál, olyan emberek együttese, akik azért találkoznak, mert az öröklött anyagok rokonsága tudattalanul egymáshoz vonzza őket. Egy ősi latin mondás, *Similis simili gaudet*⁹ bizonyítja, hogy Szondi idealtropizmus kategóriája már az ókorban is szembetűnő jelenség volt.

Az operotropizmus

Társadalmi szempontból a pályaválasztás, az úgynevezett operotropizmus a családi tudattalan talán leghétköznapibb megjelenési formája. A sorsanalízisnek sikerült bebizonyítania, hogy az ember tudattalanul olyan foglalkozást választ, amelyben a génállományt tekintve rokon személyekkel foglalkozhat. Tudattalan vonzódása egy meghatározott foglalkozás iránt sajátos családi tudattalanjának a megnyilvánulása.

A pályaválasztást tekintve a személyek egy részénél az öröklött tudattalan tényezők a pálya

8 Szondi Lipót (1996 a)

9 Magyarul: *Hasonló a hasonlónak örül.*

„objektumára”, tárgyára hatnak. Így lesznek elmebetegek leszármazottai pszichiáterek vagy gondozók, akik számára a hivatás valóban elhivatottság. A perlekedők leszármazottai gyakran az ügyvédi, bírói hivatást választják. A pályaválasztás másik csoportjánál az emberek gyakran olyan foglalkozást választanak, amelyek segítségével bizonyos familiárisan meghatározott ösztönöket szociálisan elfogadott formában elégíthetnek ki. Ezen ösztönök kielégítése veszélyes a társadalomra nézve, és a család egyes tagjai ezeket az ösztöneiket valóban nem a pálya által szocializálva, hanem eredeti módon, a társadalom számára hátrányosan élik ki. Erre példa, amikor ugyanazon családon belül az egyik személy gyűjtogató, a másik tűzoltó. Vagy pl. az egyik családtag bűnöző, a másik börtönőr. Gyakran a foglalkozási eszközöket (pl. smink, hajviselet, vagy fejsze, balta, kalapács, véső, fűrő, kés, ostor továbbá közlekedési eszközök, könyvek, antik dolgok), ill. a foglalkozás helyét is (pl. fürdőhely, cirkusz, színház, állatkert, bánya, mélység és magasság, könyvtár, templom, vegyi üzem, föld, bank, vendéglő, stb.) a tudattalan “családilag” meghatározott tényezői alapján választjuk.

A morbotropizmus

Ez a fogalom arra a kérdésre próbál meg válaszolni: miért vonzódik valaki egy bizonyos testi sérülés bekövetkeztében egy bizonyos betegségformához, és nem máshoz? Ez a szimptomaválasztás kérdése. Pl. a családfakutatások alapján Szondi kimutatta, hogy a szifilisz főleg azoknál a személyeknél vezethet elmezavarhoz vagy demenciához, akiknél az elmebajra vagy demenciára való hajlam – vérbaj nélkül is – megállapítható volt. Vagy pl. a tífusz, malária, luesz és egyéb fertőző betegségek csak azon személyeknél okozhatnak halláskárosodást, akiknek a családjában a nagyothallás eleve megtalálható volt.

Szondi György kutatásainak egyik kiemelkedő eredménye a dadogók 1929-ben végzett örökléslélektani vizsgálata volt. A vizsgálatot a Beszédhibások Állami Intézetében végezte, melynek során 2449 vérrokon személyből több mint 100 dadogót vizsgált meg. A későbbi sorsanalitikus kutatásokra döntő hatással volt, hogy Szondi számára beigazolódott: szoros kapcsolat van a rohamszerű reakcióformák és a dadogás, az epilepszia, a migrén, valamint a hisztéria között, vagyis a később morbotropizmusként megnevezett jelenség.

A thanatropizmus

Ez a fogalom sorsként az öngyilkosságot, ill. a módjának megválasztását jelenti. A különböző ösztönkörökhöz¹⁰ különböző típusú halálnemek tartoznak: pl. szadista körhöz tartozók kötelek,

10 Szondi saját ösztöntant hozott létre, tovább fejlesztve Freud vonatkozó elméletét. Abból az előfeltevésből indult ki, hogy az ösztönök is genetikusan öröklődtek, az elmebetegek pedig ösztönbetegek. Elméletében megkülönböztetett négyféle ösztönkört, ezeken belül pedig 4-4 ösztöntörékvést, így összesen 16-féle ösztöntörékvéssel jellemezve egy személy öröklött ösztönstruktúráját. Erre épül a világhírűvé vált Szondi-teszt. A négy ösztönkörhöz 8 öröklött

borotvakést, tört, fejszét használnak; katatón skizofrén körhöz tartozók az éhhalált vagy a vonat alá fekvést választják; a cirkuláris körhöz tartozó (vagyis a mániás, depressziós) öngyilkosok orális halálnemet választanak: morfium, alkohol, altató stb.

A Szondi-teszt mint eszköz

Szondi Lipót ösztönelméletéhez kapcsolódóan létrehozta projektív tesztjét, az ún. Szondi-tesztet, ami lehetővé teszi nemcsak pszichopatologikus, hanem egészséges személyiség működésének leírását, diagnosztizálását is.

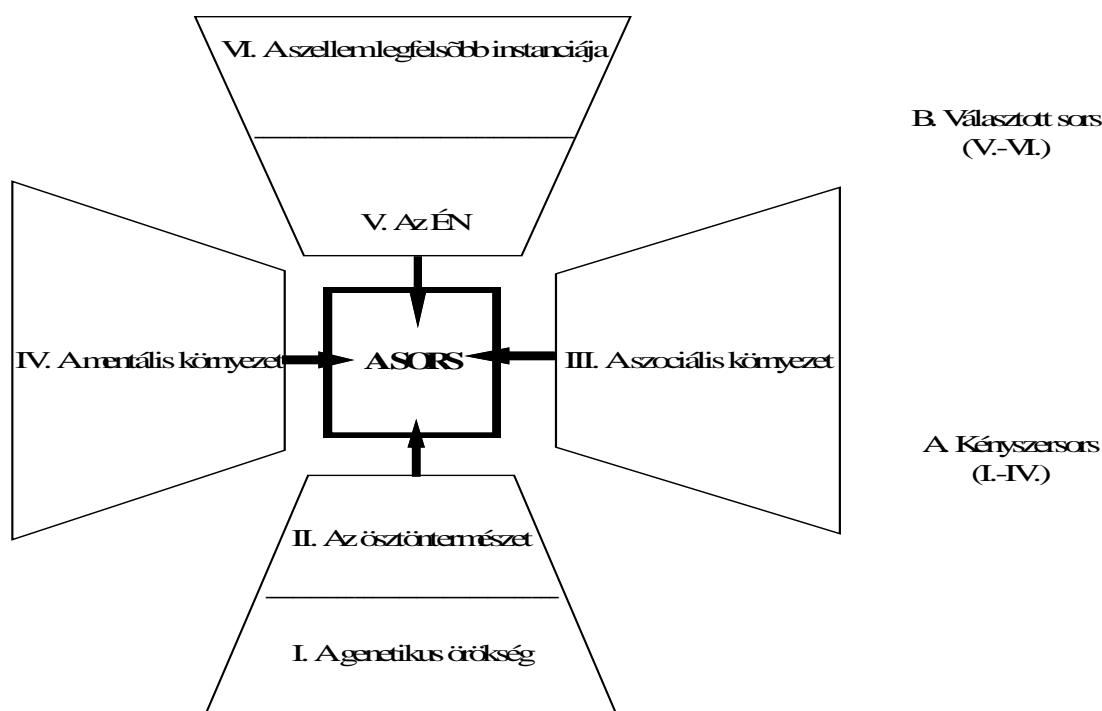
A teszt során a vizsgált személynek 6 x 8 arckép közül kell 2-2 szimpatikus, illetve ellenszenves képet kiválasztania. Ezeket 8–8 olyan ösztönbeteg (homoszexuálisok és szadisták, epilepsziások és hisztériások, katatón és paranoid szkizofrének, valamint depressziósok és mániások) fényképe látható, akiknek diagnózisa, kórtörténete és családi háttere pontosan ismert. A teszt működése az „*ösztön választ ösztönt*” elvén alapul, vagyis a vizsgált személy azokat az arcképeket fogja rokonszenvesnek találni, amiken ugyanazok a tendenciák lelhetők fel, mint saját magában. A vizsgálat tehát azzal a feltevéssel él, hogy ösztöntörekvéseink az arcunkra vannak írva, és ezek annál inkább látszódnak, minél erősebbek az öröklött ösztöntörekvések. A vizsgált személy választásainak elemzése alapján megrajzolható az ösztönprofil, ill. ebből prognosztizálhatóak a számára kínálkozó sorslehetőségek.

ösztönbetegséget társított: I. Szexuális ösztönkör: 1. homoszexualitás, 2. szadizmus, II. Paroxizmális ösztönkör: 3. epilepszia, 4. hisztéria, III. Skizoform ösztönkör: 5. katatónia, 6. paranoia, IV. Cirkuláris ösztönkör: 7. depresszió, 8. mánia.

A dialektikus anankológia

Alább Szondi Lipót sorsmodellje látszik, amelyet dialektikus anankológiaként¹¹ nevezett el. A sematikus ábra az Egyén sorsának kényszersors-tényezőit és a választottsors-tényezőit mutatja be. Felül jelenik meg a transzcendens faktort (Istent, ideák világát) jelentő Szellem, valamint ezzel szoros kapcsolatban a szabad választásokra képes Én. Alul az emberi lény testi-materiális adottságaként meglévő, családból kapott gének és ösztönök, illetve két szélén a sorsot befolyásoló társadalmi tényezők: a mentális (tanulás által megszerzett ismeretek) és a szociális környezet (a társadalom nyújtotta körülmények) láthatóak. A külön fel nem tüntetett ún. karaktersors, a legfontosabb társadalmi szintéren, a családban lévő minták, szerepek tudattalan átvételét jelenti.

A családtörténet kutatásának jelentősége – Szondi Lipót igaza

Szondi sorstanának helytállósága mellett fontos érvek szólnak.

1. Az empirikus tapasztalat. Szondi munkája során több száz családfát készített és több ezer rokon adatait gyűjtötte össze, hogy kérdésére az öröklődéstan módszereivel megtudja a választ. Végül az lett a konklúziója, hogy tudattalan ősi ösztönerők választanak bennünk vagy általunk.
2. Bár Szondi elméletének genetikai sarokkövei eredeti formájukban már nem felelnek meg a tudomány mai felfogásának, az utóbbi évtizedek kutatásai megerősítették bizonyos

¹¹ A dialektikusság hétköznapi nyelvre fordítva annyit jelent, hogy egymással viszonyban lévő ellentmondások, ellentétek, ellentétes erők egyszerre feszülnek egymásnak és képeznek szerves egységet. Ez a dialektikus viszonyrendszer a sémában megjelenített hat sorstényező között áll fenn. Az ananké szó tökéletesen illik Szondi elméletéhez, hiszen az ógörögben két jelentése van: első jelentése az akarat korlátozása, külső kényszer a sorsmeghatározás által, a második jelentése a vérrokonság.

személyiségjegyek örökletességének tényét. Vagyis Szondi zseniális meglátásaival együtt sem volt képes a kor genetikai felfogásából kilépni, de elmélete nem áll kibékíthetetlen ellentétben az újabb genetikai kutatásokkal.¹²

Összegzés

A személy sorsának építőköveit elődei (ősei) adják. Az tehát, hogy mely építőelemekkel rendelkezünk, előre meghatározott. Ám az, hogy ezen építőelemekből milyen személyes sorsot formálunk vagy integrálunk, már az Én szabad választásán múlik. Ebből az következik, hogy a családi tudattalan a család lehetséges sorsfiguráinak mintagyűjteményét tartalmazza, amelyből az Én egy mintát, figurát választhat magának, illetve az esetek többségében a sokféle sorslehetőségből egy saját, egyedi sorsot hoz létre. A mentoráltaknak érdemes felhívunk a figyelmét arra, hogy tehetséget örökölni csak lehetőség számukra, és az egyéni döntéseiken múlik, hogy akarnak-e, tudnak-e élni vele. Észre kell venniük, hogy ha a múltban sikeresen használták őseik az átörökített adottságukat, akkor könnyebben érvényesítik ők is a tehetségüket, ám ha nem, akkor meg kell érteniük az örökölt kényszersorsuk mibenlétét, hogy megfelelő sorsválasztással maximálisan kibontakoztathassák a bennük rejlő potenciált.

A család történetének ismerete és annak elemzése nem más tehát, mint a kényszersorsunk tudatossá tétele, ami nélkül nem lehet szabad sorsválasztásunk. És tudjuk, hogy „*aki nem maga választ, annak nincs saját, személyes sorsa sem.*”

12 Szondi Lipót zseniális genetikai meglátásait Bereczkei Tamás: *Szondi és a modern biológia* című tanulmányában így foglalja össze: „...Szondi messze korának genetikai ismeretei előtt jár, de hipotéziseit úgy fogalmazza meg, hogy azok nyitva állnak a (jövőben esedékes) empirikus kutatásoknak. Kitarzott például amellet a gondolat mellett, hogy az emberi természet tengelyében az ösztönök állnak, amelyek viszont gének működésére vezethetők vissza. Ez a harmincas években egyáltalában nem tekinthető evidensnek. [...] Szondinak számtalanszor vitatkoznia kell a kor genetikai szakembereivel, akik nem fogadják el az ösztönelméletét. Az etológiai kutatások nyomán ma már világosan tudjuk, hogy Szondinak igaza volt.”

Felhasznált irodalom:

- 1. Bereczkei Tamás (1999):** *Szondi és a modern biológia*. In: Gyöngyösiné Kiss Enikő (1999): Szondi Lipót. Magyar Pantheon sorozat. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest. 158-166. [Online változat] <http://szondialapitvany.hu/index.php/szondi-kiallitas-anyagai?download=12:bereczkei-tamas> Letöltés ideje: 2014. január 29.
- 2. Gyöngyösiné Kiss Enikő (2007):** *Személyiség és családi tudattalan Szondi sorspszichológiájában*. In: Vázlatok a személyiségről – a személyiség-lélektan alapvető irányzatainak tükrében. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest. p. 190-202. [Online változat] <http://old.btk.pte.hu/tanszekek/pszichol/letolt/szemelyisegecsaladitudattalan.doc> Letöltés ideje: 2014. január 29.
- 3. Gyöngyösiné Kiss Enikő (2011):** *A kísérleti ösztöndiagnosztikai teszt, a Szondi-teszt*. In: Császár-Nagy Noémi, Demetrovics Zsolt, Vargha András (szerk.) (2011): Tisztelgő kötet Bagdy Emőke 70. születésnapjára. L'Harmattan Kiadó, Budapest [Online változat] <http://szondialapitvany.hu/index.php/cikkek?download=1:a-szondi-teszt> Letöltés ideje: 2014. január 29.
- 4. Szondi Lipót (1996 a):** *A tudattalan nyelvei: Szimptóma, szimbólum és választás*. In: Thalassa, 7. évf. 2. sz. p. 61-82. [Online változat] <http://www.c3.hu/scripta/thalassa/96/2/tudat.htm> Letöltés ideje: 2014. január 29.
- 5. Szondi Lipót (1996 b):** *Ember és Sors*. Kossuth K. Budapest.
- 6. Szondi Lipót (1996 c):** *Sorsanalízis és önvallomás*. In: Thalassa, 7. évf. 2. sz. p. 5-38. [Online változat] <http://www.c3.hu/scripta/thalassa/96/2/sors.htm> Letöltés ideje: 2014. január 29.
- 7. Tamás Dénes (2002):** *Az „ember” sorsa Szondi Lipót elméletében*. In: Erdélyi Múzeum 64. kötet, 3-4. füzet. p. 156-162. [Online változat] <http://epa.oszk.hu/00900/00979/00301/pdf/156-162.pdf> Letöltés ideje: 2014. január 29.